

MORMINTELE TUMULARE DIN BANAT ȘI TRANSILVANIA DIN PERIOADA ENEOLITICĂ TÎRZIE*

În perioada eneolitică tîrzie, în regiunea carpato-dunăreană au loc mari transformări etnoculturale determinate, în primul rînd, de dezvoltarea metalurgiei aramei, precum și de influențele și presiunile exercitate de mișcarea culturilor stepice. Încheierea acestor procese are loc odată cu începuturile epocii bronzului. În cadrul acestor fenomene, în eneoliticul tîrziu — marcat îndeosebi de evoluția etapelor tîrzii ale culturii Coțofeni —, odată cu dezvoltarea metalurgiei bronzului arsenic, apare un număr însemnat de cimitire tumulare și tumuli; tumulii cuprind unul sau mai multe înmormîntări, formînd probabil grupări familiale.

Pînă în prezent, cercetările din Banatul de est sînt lacunare, aici fiind săpați foarte puțini tumuli. La modul general, amintim cîțiva tumuli hallstattieni la Ieșalnița, la Moldova Veche — *Ostrov*, — *Groble*, — *Spit*; la Gornea — *Străineac* sînt semnați mai mulți tumuli mici, iar în zonă mai multe descoperiri eneolitice — un tumul la Valea Timișului, cîțiva la Tievaniul Mic, nefiind însă cercetați.

În Transilvania cercetările au fost mai fructuoase, semnalîndu-se adevărate necropole tumulare în zona Munților Trascăului și Bedeleului din apropierea orașului Aiud. Referitor la aceste descoperiri s-au ridicat probleme de încadrare cronologică și culturală (Roman 1976, 31, 61; Idem, 1986, 31, 41).

Istoricul cercetărilor. La sfîrșitul secolului trecut, K. Herepei și S. Fenichel fac primele cercetări din Transilvania în necropolele tumulare din preajma Aiudului. În anul 1885, K. Herepei sapă doi tumuli la locul Dealul Sîrbului din satul Livezile (fost Cacova), amintind încă unul distrus; tot el mai sapă doi tumuli pe Dealul Cărpiniș (= Cărpinei) din aceeași localitate și pomeneste aici încă cinci tumuli distruși (Herepei 1901, 18—20).

S. Fenichel sapă în 1887 un tumul la locul numit *La Cruce* din satul Izvoarele (fost Bedeleu — Bedellö); în aceeași perioadă semnalează la *Gruia Darului* din hotarul satului Vălișoara (Vale — Cărpiniș) patru tumuli înșirați, dintre care a săpat pe cel mai mare (Fenichel 1891, 65—69, 160—162; Herepei 1901, 20—22; Roska 1942, 101—102).

I. Banner (1927, 75—76) amintește descoperirile lui Herepei și Fenichel într-un studiu de sinteză despre mormintele chircite din Ungaria, aducînd importante și interesante observații etno-arheologice privind rolul, semnificațiile și importanța problemei.

H. Schroller (1933, 30—38, 74—75) încadrează descoperirile din localitățile sus-menționate între materialele Furchenstich și Linsenkeramik, făcînd însă și unele erori în privința localizării materialelor din primele săpături (notă N. Vlăsău).

M. Roska (1942, 37—37, 101—102, 306—307) adună bibliografia, prezintă pe

* Prezentul studiu reprezintă varianta în limba română a comunicării prezentate în l. germană, la simpozionul de la Donji Milanovac (Jug.), în sept. 1985, avînd unele adăugiri și corecturi: Die Hügelgräber aus dem Banat und aus Siebenbürgen aus der Spätneolithischen Periode, Hügel Bestattung in der Karpaten—Donau—Balkan—Zone, Belgrad, 1987, p. 107—119.

scurt principalele observații, dar strecoară și el câteva inadvertențe privitoare la proveniența materialelor, fapt sesizat de către I. Nestor (1933, 69), Roman (1976, 31) și N. Vlassa (ms.).

N. Vlassa, secondat de M. Takács de la Muzeul din Aiud, începe în luna iunie 1972 cercetări de suprafață, care sînt continuate prin săpături sistematice pînă în 1982 (împreună) în necropola semnalată la *Bogza Poenarilor — Dealul Velii*, aflat în hotarul localităților Poiana Aiudului — Vălișoara. În răstimpul celor peste 10 ani de cercetări au fost săpați 13 tumuli din necropolă (tumuli XIV, XV și XVI fiind săpați în anii 1983—1985 de M. Takács) și au fost semnalati noi tumuli și necropole în zonă: la *Țicul Mare* — un tumul uriaș și alți patru în apropiere, la *Țicul Mic* — doi tumuli, la *Pleşcuța* — un tumul, toate aflate în hotarul satului Poiana Aiudului din zona *Cheilor Vălișoarei* (sau Aiudului) mai mulți tumuli la *Trăuș* — *Ritul Onli* și *Cumpăna Apelor* din hotarul satului Vălișoara în zona versantului nordic al cheilor. În perioada cercetărilor N. Vlassa a cercetat amănunțit literatura de specialitate, a identificat o parte din materialele vechilor cercetări, a precizat corespondențele între diversele ilustrații.

P. Roman (1976, 31, n. 1, 60—61) consideră ca nesigură apartenența la cultura Coțofeni a descoperirilor de la Livezile, Izvoarele și Cărpiniș (de fapt Vălișoara), pornind de la existența în zona tumurilor a unor așezări Coțofeni, de unde presupune că ar proveni amestecul de materiale. Pe baza unor critici stratigrafice și a observațiilor făcute asupra materialelor din anul 1974 cu ocazia unei vizite făcute la Cluj în 1975, în monografia sa asupra culturii Coțofeni, P. Roman subliniază importanța fenomenului, a descoperirilor, dar își exprimă rezerve în privința atribuirii descoperirilor acestei culturi. La simpozionul de eneolitic de la București, din decembrie 1982, în urma unei comunicări verbale prezentate de N. Vlassa asupra descoperirilor de la Dealul Velii, cei doi au convenit asupra încadrării acestor fenomene în fazele tirzii ale eneoliticului, ca un fenomen final al culturii Coțofeni. Recent, pe baza comunicări noastre de la Donji Milanovec din septembrie 1985, P. Roman (1986, 31, 41) presupune că mormintele cu construcție de piatră de la Cheile Aiudului s-ar încadra în etapa II_b a perioadei timpurii a epocii bronzului și că ele ar suprapune resturi Coțofeni.

H. Ciugudean (1977, 43—46), de la Muzeul din Alba Iulia, semnalează în zona Aiudului și în vecinătate alți tumuli: la Geoagiu de Sus — *Cuciu* un tumul cu 7 morminte; la Izvoarele — *Dealul Nioarcii* — *La furci*, un tumul ce avea în zona centrală un mormint, dar tumulul nu a fost în întregime săpat; la *Gruu Roșu*, în hotarul dintre Izvoarele și Colțești, o necropolă formată din 5 tumuli, cunoscută și de Fenichel, în care sapă un tumul cu un mormint. În urma unor cercetări de suprafață, mai amintește tumuli la Geomal — *Măgura*, Livezile — *Virful Băii* și la Poiana Aiudului — la confluența văii Aiudului cu valea Rachișului, făcînd totodată precizări de ordin topografic. Referitor la încadrarea cronologică și culturală a descoperirilor de acest gen, sugerează prezența unor influențe nordice de tip Jordansmühl și Brzesc Kujawski, idee ce i-a fost sugerată de N. Vlassa (vezi Ciugudeanu 1977, 55, n. 13) combătut de P. Roman (1976, 71).

Tumuli au mai fost semnalati și de către M. Roska (1942, 33, 86, 312), din care unii aveau ciste de piatră; de asemenea, tumuli cu morminte cu ocră, fără inventar, la Cimpia Turzii (săpături Șt. Ferenczi și M. Jude), precum și cei de la Turda-Copăceni și Vilcele. Sînt de amintit și o serie de tumuli deasupra cărora s-au găsit fragmente ceramice Coțofeni, fără a se putea preciza exact de cînd datează: Cluj — *Dealul Feleacului* (inf. N. Vlassa), Dăbica — *Țiglă* (inf. M. Rusu),

Săulia — Pădure (inf. Z. Kalmar și V. Șoiom) și la Tureni (între Cheile Turului și cariera de la Săndulești — perieghetză Gh. Lazarevici, Z. Kalmar).

Revenind la Banat, menționăm că în anul 1967 P. Roman a săpat la Moldova Veche — *Ostrov* doi tumuli aplatizați de lucrările agricole. *Tumulul I*, cu diametrul de 12 m, cu un ring de pietre de riu, iar în partea centrală o îngrămădire de pietre de riu de formă ovală, cu martaua de nisip, avînd sub această îngrămădire o urnă cu capac ce conținea oase calcinate, precum și fragmente de la vase depuse ca ofrandă. Sub pietrele din ring s-a găsit o verigă de aramă. *Tumulul II*, cu diametrul de 14 m, fără ring și aglomerarea centrală de pietre, conținea inventarul a două morminte de incinerare; o urnă cu capac, o urnă cu oase calcinate, acoperită cu capac, și cîteva vase depuse ca ofrandă, în jur. Între cele două morminte, în centrul movelei, a fost găsit un depozit din piese de metal. Inventarul ceramic al celor două morminte este caracteristic pentru cultura Vučedol.

*

Cum o tratare amănunțită a problemei depășește posibilitățile prezentului studiu, vom insista asupra principalelor probleme pe care le ridică noile cercetări din Cheile Aiudului — *Dealul Velii* și ale lui H. Ciugudean.

Tumuli au fost ridicați din bolovani, uneori foarte mari, de culcar din zonă, așezați direct peste morminte, toate de inhumatie. Defuncții erau depuși pe solul antic, folosindu-se, uneori, micile denivelări ale terenului (ridicături sau alveolări), dar și între bolovani în cazul înmormintărilor ulterioare în același tumul. După cîte se pare, inițial tumuli erau acoperiți cu foarte mușin pămînt sau chiar deloc; spinarea actuală a dealului, în porțiunile unde nu sînt tumuli, are un înveliș foarte subțire de pămînt, ce o acoperă.

Morții au fost așezați în poziție chirchită, culcați pe stînga sau pe dreapta, avînd diverse orientări, fără o regulă anume. În cazul mormintelor duble, aceștia erau așezați fie „îmbrățișați“, fie „îmbrățișați pe la spate“, fie în unghi față de axul celuilalt, fie Kopfstehend. În preajma defuncțiilor era depus inventarul funerar, care în general este foarte sărac: în zona capului, aproape nelipsite sînt ceșcuțe și așchii de silex; uneori, în fața mîinilor, în zona bazinului sau la picioare, apar vâscoare; mai mare sînt topoarele de piatră șlefuite și perforate sau dăltițele de piatră; la fel de rare sînt obiectele de cupru (3 Brillenspirale) (pl. XI/3), 1 salta-leoni (pl. XI/2), o pereche de cercei (pl. XI/4), (2 săgeți) și de argint (o plăcuță pulverizată, un cercel tip bărcuță).

La majoritatea tumulilor, în preajma defuncțiilor au apărut resturi de vetre sau ale unor „banchete“ funerare, marcate de prezența unor cantități mai mari sau mai mici de cenușă, cărbune, pigmenți de arsură și fragmente ceramice — în general neîntregibile. Urme de vetre și asemenea depuneri nu lipsesc nici la înmormintările secundare din tumuli. În mod special semnalăm existența unor locuri de ofrandă la tumuli din grupul central, unde apare de regulă ceramică Coțofeni tîrzie (faza III la P. Roman).

Pentru o imagine de ansamblu, exemplificăm cu prezentarea a trei tumuli, caracteristici diferitelor etape și ritului funerar.

Tumulul V 1975 (pl. I—II), situat în zona centrală a necropolei, aproape rotund, cu dimensiunile $15,20 \times 14,10 \times 0,80$ m, avea 6 morminte: *M 1* (pl. IB/4), situat în caroul SE și trecînd pe sub martor în caroul NE, așezat pe un rînd de pietre, deasupra solului antic; la —0,50, chirchit pe dreapta, orientat S-N. Inventarul funerar: o lamelă de obsidian lingă cap. *M 2*, în caroul SV, la —0,50 m, așezat pe solul antic; adult, bărbat (?), chirchit pe stînga, orientat V-E; inventarul:

răzuitoare de silex fumuriu (pl. X/2), topor perforat (pl. X/3), ceafa unui topor perforat (pl. X/4), o măsea de cervideu — toate în zona capului; în dreptul mâinilor, o ceșcuță Coțofeni, neîntregibilă. *M* 3, în caroul SV, la sud de centrul axului, la —0,50 m, așezat pe o ridicătură; adult, chircit pe stînga, orientat NE-SV. Inventarul: resturile a 3—4 vase, din care s-a putut restaura o ceașcă (pl. IX/1); la cca 30 cm de picioare, așezat oblic spre defunct, se afla un idol-placă, masiv, cu decor Furchenstich (pl. IA/2, IX/2); în jurul plăcii fragmente ceramice provenind de la 8—10 vase, din care unul întregit (pl. VIII), toate cu decor caracteristic pentru Coțofeni III; între acestea era și gîtul unui vas mare, cu gura în formă de pilnie, vas în care s-au găsit grăunțe carbonizate (pl. IA/2). *M* 4 (pl. IB/3) în același carou ca celălalt, la —0,65 m; adult, probabil femeie, chircit pe dreapta, orientat S-N; s-ar părea că este perechea lui *M* 2. Inventarul: o ceașcă Coțofeni, din pastă negricioasă, nerestaurabilă — în regiunea capului. *M* 5—5A, dublu, în caroul NV, la —0,65 m; adulți, chirciți față-n față („îmbrățișați“), orientați E—V. Inventarul: la capul unuia (femeia?) ceșcuță Coțofeni fragmentară. *M* 6, în caroul SV, la —0,65 m, aproape de ax, intrînd pe sub martorul EV și necesitînd descăptarea acestuia; adult, chircit pe dreapta, orientat S-N. Inventarul: la cap o ceașcă Coțofeni și o măsea de cervideu, iar sub craniu un cercel tetrspiralic de argint; la genunchi un căuc cu toartă (pl. IX/3).

Tumulul T. IX/1978, cel mai impunător ca înălțime (aflat și pe o ridicătură naturală), din grupul central și din toată necropola, cu dimensiunile $14 \times 13,80 \times 0,90$ m, a avut 6 morminte: *M* 1, în caroul SV, la —0,50 m, așezat între bolovanii din mantaua de pietre (înmormintare ulterioară ridicării tumulului); copil (sugar?), orientat S-N (?). În regiunea capului se afla o mică vatră cu arsură, cărbune și cioburi Coțofeni; la picioare, o fusaiolă de lut. *M* 2—2A, dublu, în caroul NE, excentric, la —0,30 m, așezați între bolovani de pietre; copii între 12—14 ani, chirciți pe dreapta, în poziție Kopfstehend, orientați E-V/V-E. La capul unuia era o așchie de cremene și o microlită de jasp roșu, la celălalt o așchie de cremene. *M* 3, la cca 1,5 m vest de mormintul dublu, la —0,40 m; adult, chircit pe dreapta, orientat N-S (ușor deviat spre NV-SE). Inventar: lîngă craniu o așchie mare de calcedonie; în față, la cca 1,5 m spre sud, o așchie de silex izolată (pl. X/1); în apropiere, un fragment ceramic și pigmenți de arsură. *M* 4, situat la V de *M* 3, aproape de unghiul dintre martori, așezat pe solul antic, la —0,50 m; adult, chircit pe stînga, orientat NNE-SSV. Inventarul: o așchie mică de silex la cap, o ceșcuță piriformă cu tortițe tubulare (pl. XI/5) — în fața mâinilor, o altă ceșcuță, la ceafă, o dăltiță de diabaz negru — la tîmplă (pl. X/5), o brățară monospiră, plată, de cupru — pe brațul stîng; (pl. XI/1), o spirală dublă (Brillenspirale) de cupru (pl. XI/3), pe piept, atîrnată de un saltaleoni de cupru (folie răsucită tubular), prin care se trecuse un fir vegetal (pl. XI/2). Cu această ocazie, N. Vlassa observă adevăratul rol — mult discutat de specialiști — al acestei piese. În apropierea scheletului erau urmele unei vetre cu pigmenți de arsură, cărbune, oase de bovid — și fragmente ceramice. *M* 5, în caroul SE, excentric, la —0,25 m, adult, chircit pe dreapta, orientat V-E. Inventarul lipsește. *M* 6, în același carou, în apropiere de ax, la —0,80 m, așezat într-o albiere a terenului, pe solul antic; adult, chircit pe stînga, orientat E-V. Inventarul: o pereche de cercei de cupru (pl. XI/4) — sub craniu, în regiunea urechilor, o cană cu toartă tubulară pl. XI 6) — la picioare. În jurul scheletului, fragmente ceramice între care și tipice Coțofeni. În zonă, deasupra bolovanilor și printre bolovani s-au găsit, răsfirate, numeroase cioburi de aspect Coțofeni și „noncoțofeni“.

Tumulul T. VI/1976, al doilea din extremitatea vestică a necropolei (spre E)

(pl. IV—V), elipsoidal, cu dimensiunile $9,40 \times 14,40 \times 0,60$ m, conținea 17 schelete grupate în 11 morminte — 6 simple, 4 duble, unul triplu. Cu excepția mormintului dublu *M 9—9A*, așezat la baza mantalei de bolovani, pe solul antic, la $-0,50$ m, și suprapus de *M 5*, toate mormintele se găseau la foarte mică adâncime (între $-0,15$ și $-0,35$ m), fiind intercalați între bolovani din calotă. Majoritatea mormintelor, 8 din 11, erau concentrate în „jumătatea” de est și numai trei (*M 1*, *M 5* și *M 9—9A*) erau în cealaltă parte. În general, prin aglomerarea scheletelor modul neîngrijit al construcției, fără a omite adâncimea mică la care fuseseră așezate și, mai ales, faptul că majoritatea defuncțiilor au fost tineri și foarte tineri, tumulul prezintă aspectul unei înmormântări colective, aproape concomitente sau la intervale scurte de timp; toate acestea dau impresia unor împrejurări fortuite, care au dus la stingerea familiei sau chiar a comunității ce folosea *Dealul Velii* ca necropolă.

Inventarul funerar este deosebit de sărac, *M 9—9A* fiind chiar lipsit de inventar; în general se găsesc așchii mărunte de silex și ceșcuțe — majoritatea pulverizate —, depuse lângă cap. Ceramica prezintă unele trăsături mai puțin cunoscute pentru cultura Coțofeni (pl. XII). Se remarcă vasul (pl. XII/4) din *M 8*, cu tortițe, de culoare negricioasă, decorat, caracteristic pentru grupe din bronzul timpuriu. De asemenea, menționăm fragmentele ceramice decorate cu barbotină, „împrăștiate” peste mormîntul triplu (*M 11—11A—11B* din caroul SE), întâlnite și ele în bronzul timpuriu. În privința ritului și ritualului de înmormîntare, însă, tumulul prezintă aceleași caracteristici ca în restul necropolei: prezența vetrei cu pigmenti de arsură, cărbuni și cioburi în preajma defuncțiilor, răsfirarea de cioburi pe suprafața tumulului; depunerea de așchii de silex, mai rar obsidiană, și vâscioare la cap; uneori, depunere de vase în regiunea bazinului sau la picioare etc. Cît privește vasul (pl. XII/4) de la *M 8*, caracteristic pentru grupe din bronzul timpuriu, amintim faptul că unul asemănător s-a găsit și la *M 2—2A* din T, XIV/1983, aici fiind asociat cu fragmente dintr-un vas mare cu decor din incizii și impresiuni, caracteristic culturii Coțofeni. Prin caracteristicile sale, T. VI se leagă de ceilalți tumuli din necropola de pe *Dealul Velii*, chiar dacă anunță o eventuală nouă fază a culturii Coțofeni.

Încadrarea cronologică și culturală. Necropola cercetată la *Dealul Velii* ne permite să emitem câteva ipoteze, susceptibile a fi îmbunătățite, privind necropolele și mormintele tumulare din zona Aiudului.

A. — Cele mai vechi morminte (și chiar tumuli) aparțin culturii Coțofeni, (unei etape timpurii (Coțofeni III la P. Roman). Acestei etape aparțin și:

— Mormîntul 2 din tumulul I de la Livezile — *Dealul Sirbului* (Herepei 1901, III/21, 23), cu caracteristicile cești Coțofeni (tip IIIc₂ la Roman 1976, 122, 17), datate în faza Coțofeni III (Ibidem 48, fig. 7), cu decor caracteristic (Ibidem, 183, 184, 83/8, 11—12, 84/1—3); analogii există și pentru alte forme de vase și motive decorative (vezi pl. VIII la noi și compară cu Roman 1976, 84/9 — de la Boarta).

— În aceeași etapă se pot încadra și descoperirile de la Izvoarele — *Gruțul Roșu* (la Ciugudean 1977, 53, fig. 9).

— După descrierea modului de construcție al tumulilor, a ritualului și materialului, tot în aceeași vreme se pot încadra cei doi tumuli săpați de Herepei (1901, 20) la Livezile — *Dealul Cărpiniș* (= Cărpinei).

Cele de mai sus (și nu numai ele) reprezintă etapa timpurie de tumuli și de înmormîntări din zona Aiudului, apartenența lor la complexul cultural Coțofeni, fază timpurie (probabil III_p) fiind neîndoielnică.

B. — O a doua etapă în evoluția înmormîntărilor în tumulii din zona Aiudu-

lui este marcată de apariția unor forme de vase, de factură și, mai rar, de ornamente neobișnuite în mediul Coțofeni — asupra cărora se îndoise P. Roman (1976, 24, 31, 61, 135, 34/7, 9) —, care însă prin prisma evoluției primei faze capătă un alt sens.

— În această vreme apar un număr însemnat de alte elemente, care sînt asociate în mormintele unor tumuli din prima fază sau în cele din a doua fază: a) Ceașca cu toarta ușor supraînălțată de la Dealul Velii (pl. XI/6) este frecventă în mormintele din a doua fază; de la Geoagiu de Sus — Cuciu și Izvoarele — Dealul Nioarcei, La furci (Ciugudean 1977, fig. 3, M 3/6, M 1/5, fig. 7/2), ca și la Vălișoara — Gruțul Darului (la Schroller 1933, 29/5, 7—8); b) Văsciorul globular cu gît cilindric evazat, cu tortițe tubulare (pl. XI/5); c) Bîrcanul cu gît evazat (tip XIIa la P. Roman 1976, 29/5—6, 85/3, 90/13), formă care apare în mormîntul 1, tumulul 2 de la Dealul Sirbului (Herepei 1901, III/14; Schroller 1933, 28/5); d) vasul piriform, cu gura largă, cu tortițe tubulare pe umăr și decor din șiruri de adîncituri, (pl. XII/4) din T. VI, M 8, cu corespondență în T. XIV, M 2—2A, este o formă fără analogii în evoluția culturii Coțofeni, dar în orizontul respectiv mai sînt materiale cu forme și motive caracteristice pentru cultura Coțofeni, cei drept, pe o pastă cu multe pietricele, cărămizie-gălbuie, brună, mai slab arsă decît de obicei.

— Elementele de mai sus sînt neobișnuite pentru cunoștințele noastre de pînă acum despre aspectele timpurii ale culturii Coțofeni — în sensul în care, de altfel, P. Roman și N. Vlassa au convenit la București în 1982. Dacă mai sînt și alte elemente străine, și sîntem convinși că mai sînt, ele ar putea marca influențe din afară; spre exemplu: cazul vasului din T. I, M 1 de la Livezile — Dealul Sirbului (Herepei 1901, III/22 Schroller 1933, 28/1) ar putea marca prezența unor elemente legate de cultura amforelor sferice; cazul capului în casetă de piatră al mormîntului 1 din tumulul II de la Dealul Sirbului (Herepei 1901, 19; Fenichel 1891, 2, 161), care avea și un vas puțin diferit de cele obișnuite (vezi mai sus la punctul c) poate avea legătură cu mormintele cu cistă.

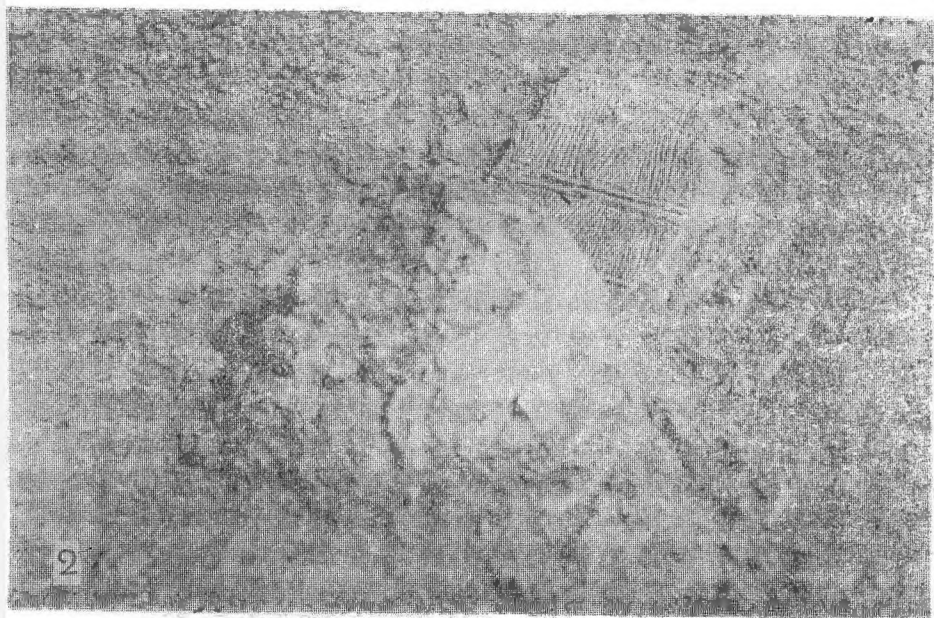
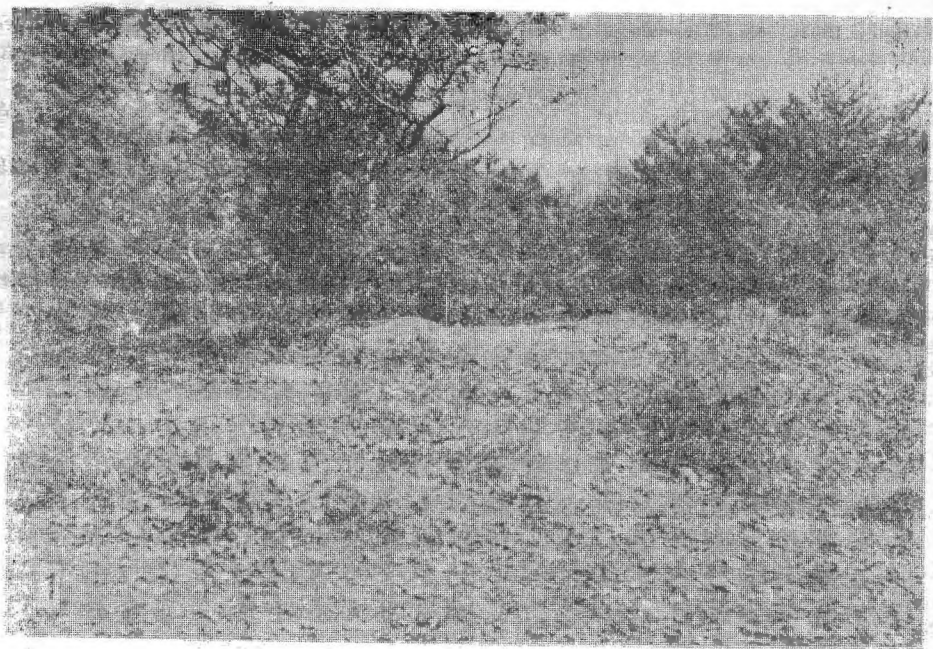
Multe dintre elementele de mai sus se întîlnesc și în descoperirile Wietenberg I/II sau II timpuriu de la Bădeni, din vecinătate (Lazarovici 1976, VIII/2—3, IX/4, XI/1, XVII/I. niv. 1 b, XVIII, 20—34), printre care se găsesc elemente Coțofeni, fără a se putea stabili o legătură cronologică directă. Nici acum ea nu există, dar aceste etape se interpun.

Cercetările viitoare și prelucrarea în întregime a materialului de la Dealul Velii vor aduce noi precizări.

[N. VLASSA] — M. TAKÁCS — GH. LAZAROVICI

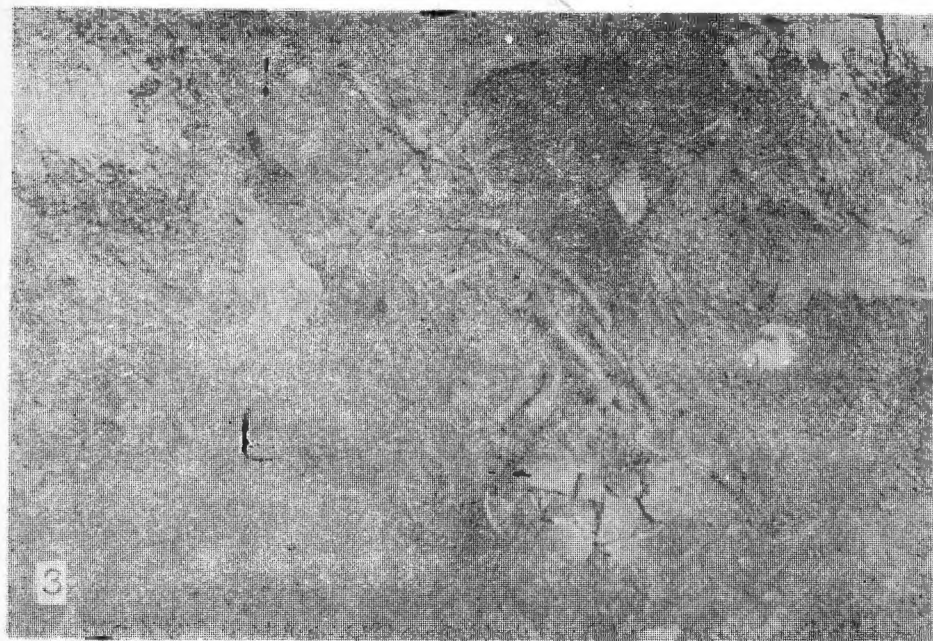
Banner 1927	I. Banner, <i>Die in Ungarn gefundenen Höckergräber</i> , în <i>Dolgszeged</i> , III, 1—2, p. 55—122.
Ciugudean 1977	H. Ciugudean, <i>Noi contribuții la cercetarea necropolelor tumulare din Munții Trascăului și Bedeleului</i> , în <i>ActaMN</i> , XIV, 1977, p. 43—56.
Fenichel 1891, 1	S. Fenichel, <i>Gyertyánosí és bedelői halomsírokról</i> , în <i>AE</i> , XI, 1891, p. 65—69.
Fenichel 1891, 2	S. Fenichel, <i>A bedelői „La Furce”-i határbeli tumulusok</i> , în <i>AE</i> , XI, 1891, p. 160—163.

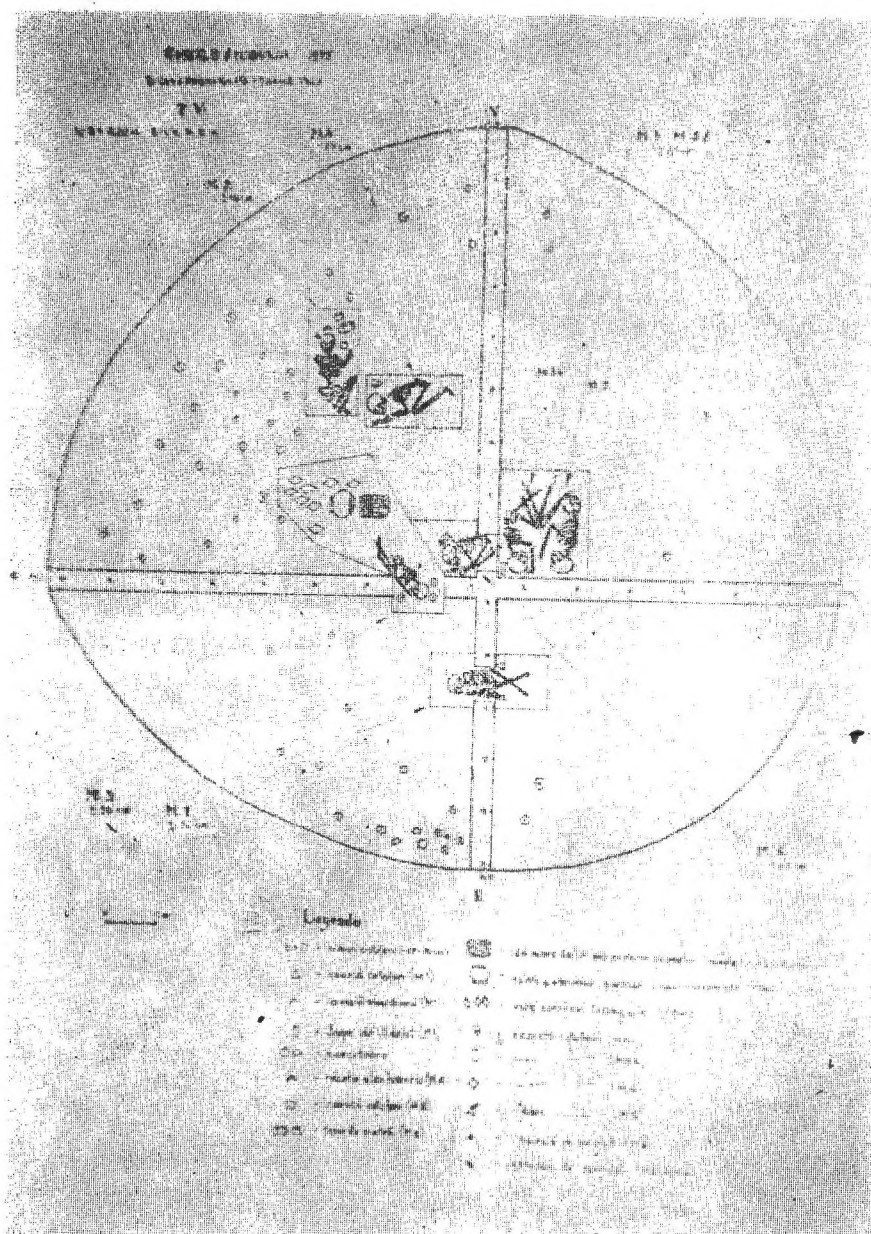
- Herepey 1901 K. Herepey, *A vládházi, gyertyánosi és bedelői feltárt neolitikumi leletek*, in *Alsófehér Vármegye őskora*, in *AVM* (Alsófehér vármegye monografiája), II/I, 1901, Aiud, p. 18–23, 27–35, pl. I, II, III/14, 16–25.
- Lazarovici 1976 Gh. Lazarovici – Z. Mîlea, *Săpături arheologice la Bădeni*, in *ActaMN*, XIII, 1976, p. 7–34.
- Nestor 1933 I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, in *BerRGK*, 22, 1933.
- Roman 1976 P. I. Roman, *Cultura Coțofeni*, București, 1976.
- Roman 1986 P. I. Roman, *Perioada timpurie a epocii bronzului pe teritoriul României. Probleme de cronologie și periodizare*, in *SCIVA*, 37, 1, 1986, p. 31, 41.
- Roska 1942 M. Roska, *Erdély régészeti repertoriuma*, Cluj, 1942.
- Schrollner 1933 H. Schrollner, *Die Stein- und Kupferzeit Siebenbürgens*, 1933.

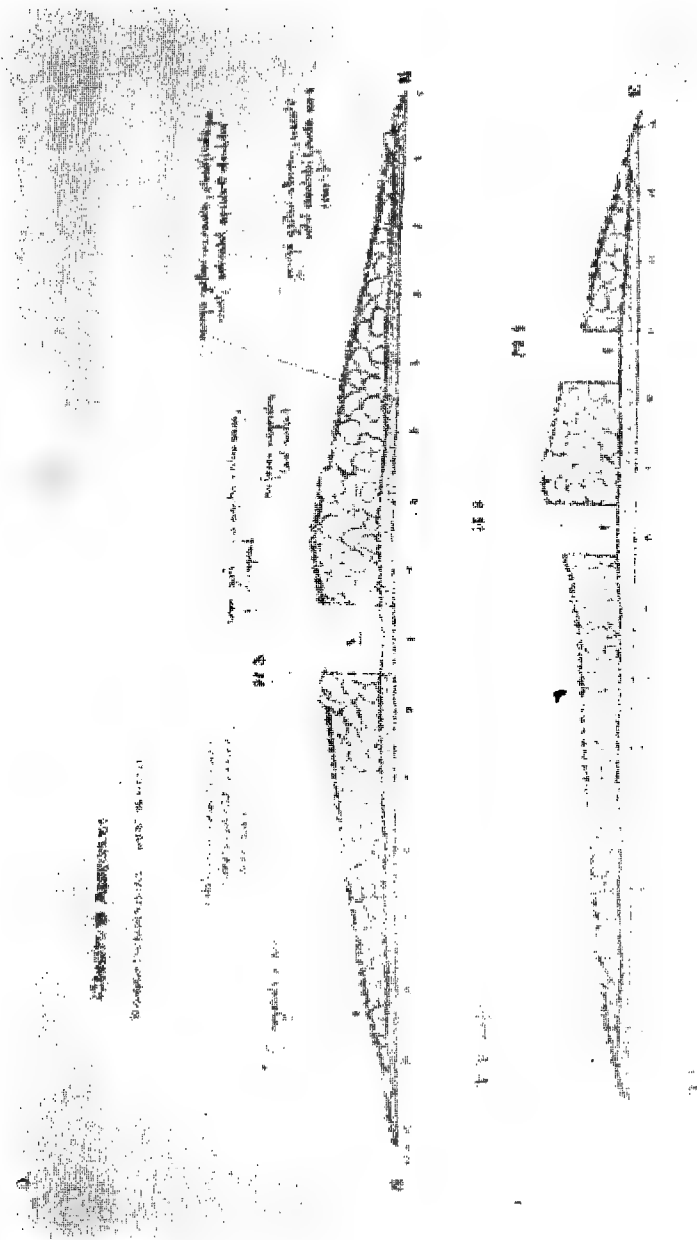
Pl. IA. — T. V. 1975.

Vedere dinspre SV înainte de săpătură; 2) Complex cultic din caroul SV, adăugat la M 3, cu placa-idol și vas mare cu mei carbonizată;

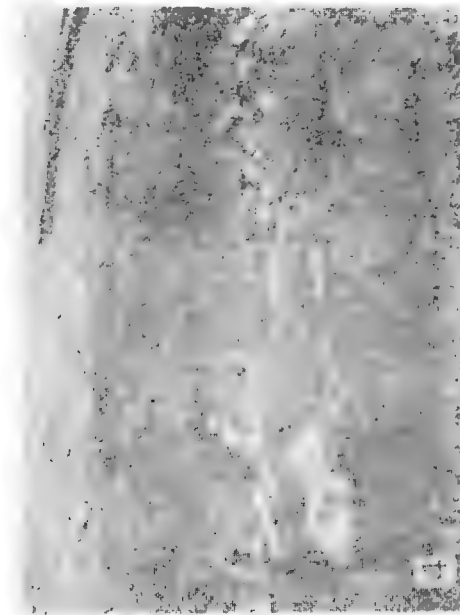
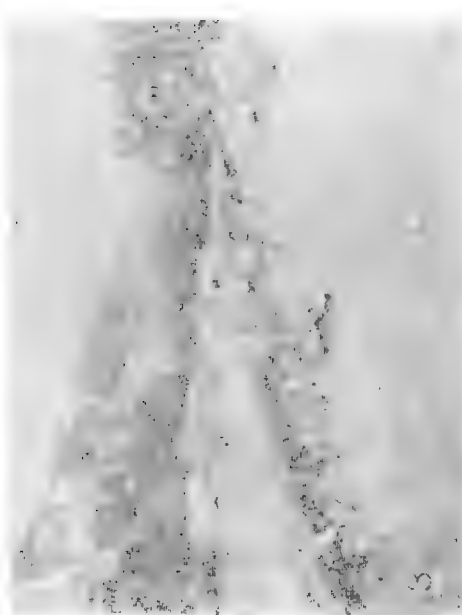
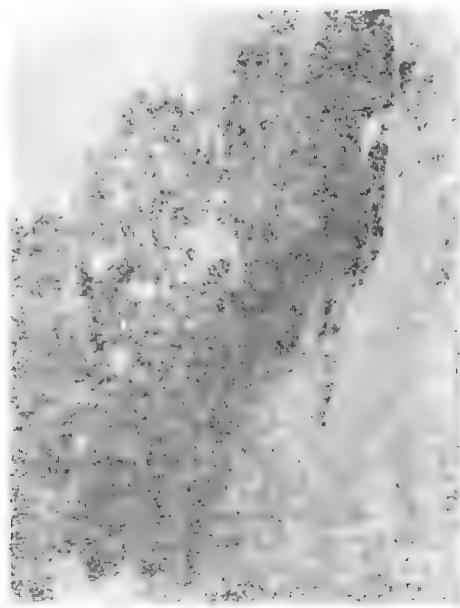
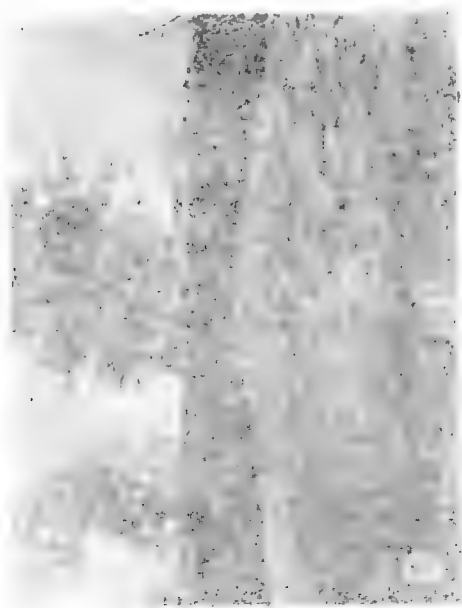

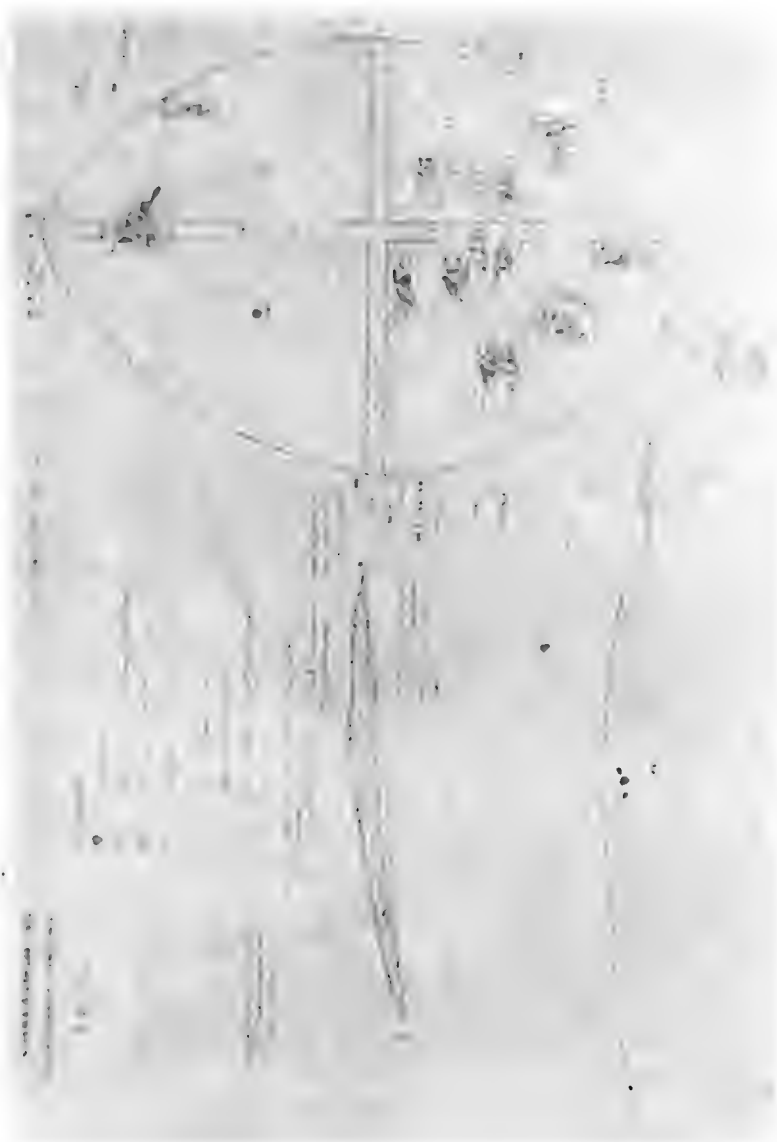
PL. II — T. V/1975 — planul cu poziția mormintelor pe suprafața tumului.

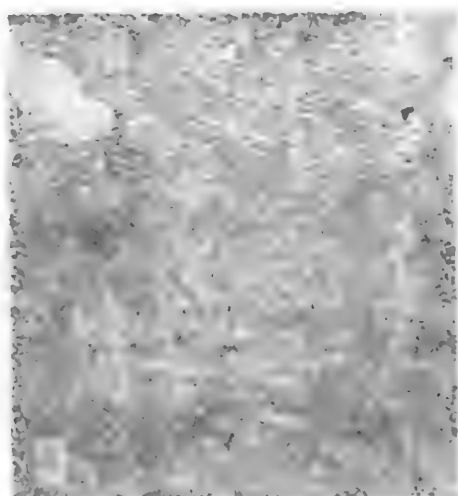
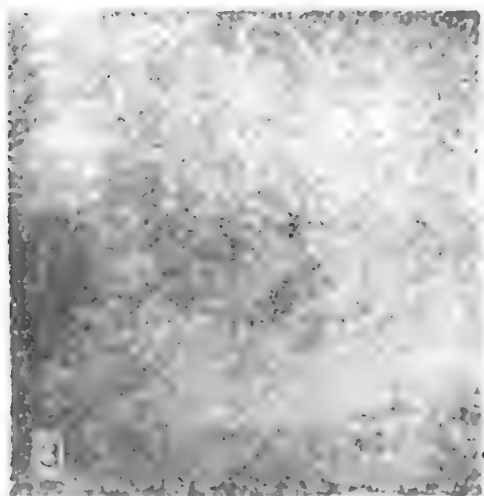
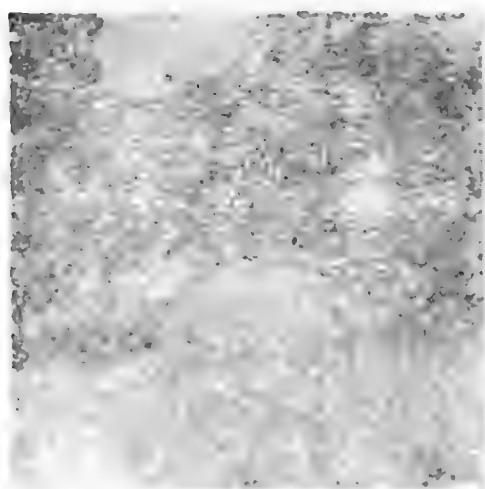
PL. III — V/1975 — profilele SN și VE.

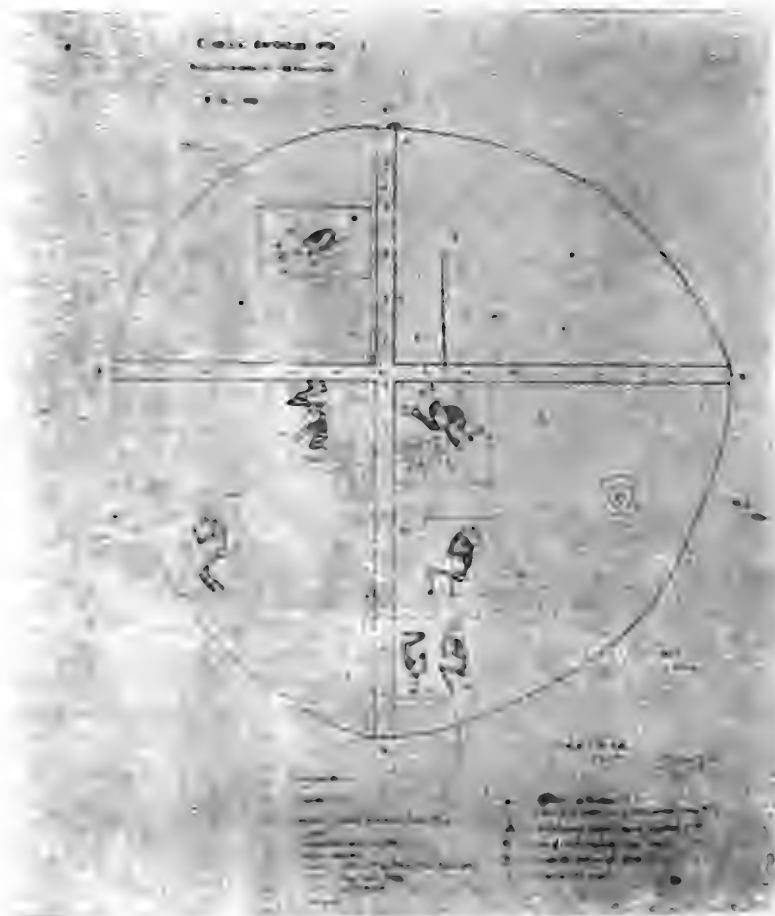
PL. IV — r. VI/1976 (fotografii): 1) caroul SP; 2) caroul NV; 3) caroul SV; 4) M 9-9 văzut dinspre sud.

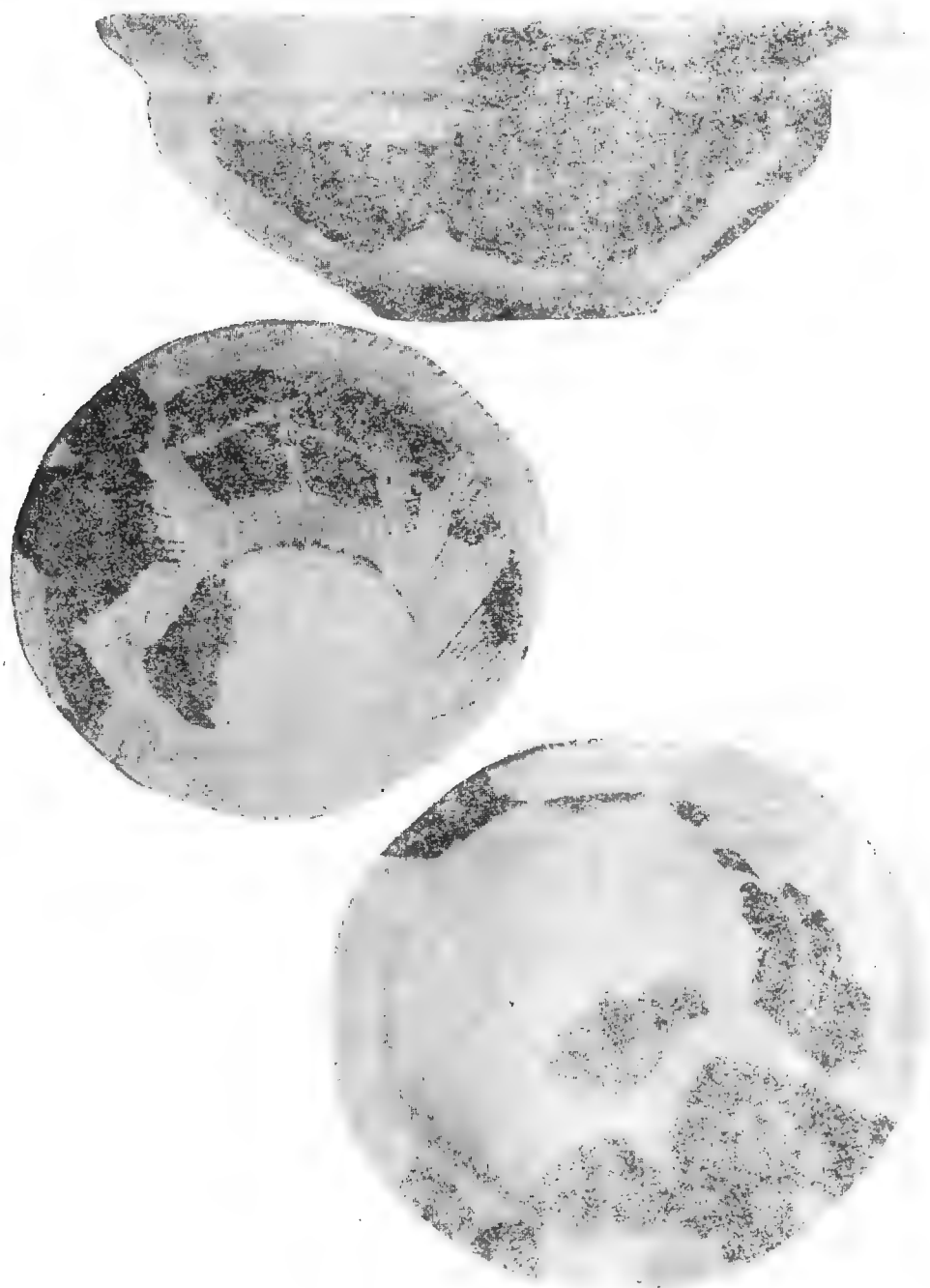
PL. V — T. V/1976 — planul mormintelor și profilele mantorilor.

PL. VI — T. IX/1978 (fotografii): carou NE văzut dinspre E; 2) carou NV (dr) și NE (st) văzute dinspre NV; 3) carou NV (prim plan și NE planul al doilea), despărțite de matorul ON; 4) M 6 cu ceașcă coțofenoidă la picioare.

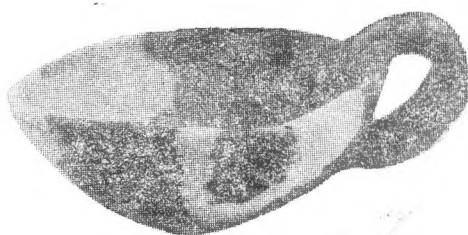
PL. VII — T. IX/1978 — planul cu poziția mormintelor pe suprafața tumulului;
profilele de SN, VE.

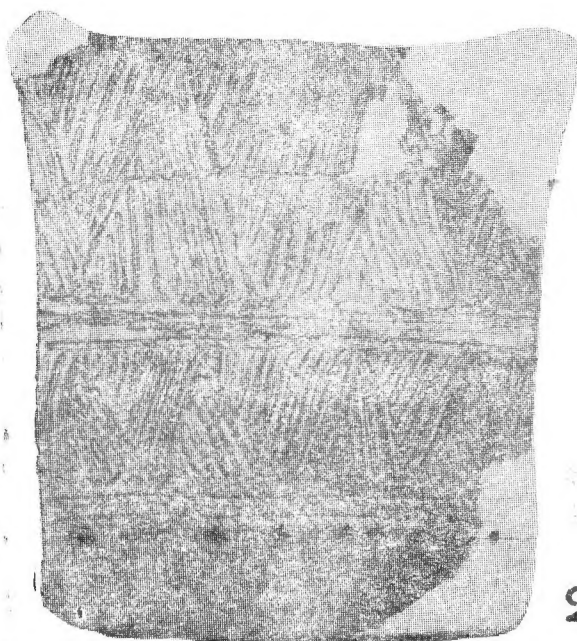
PL. VIII — Inventar din T. V/1975: castron din complexul cultic asociat la M 3.

1

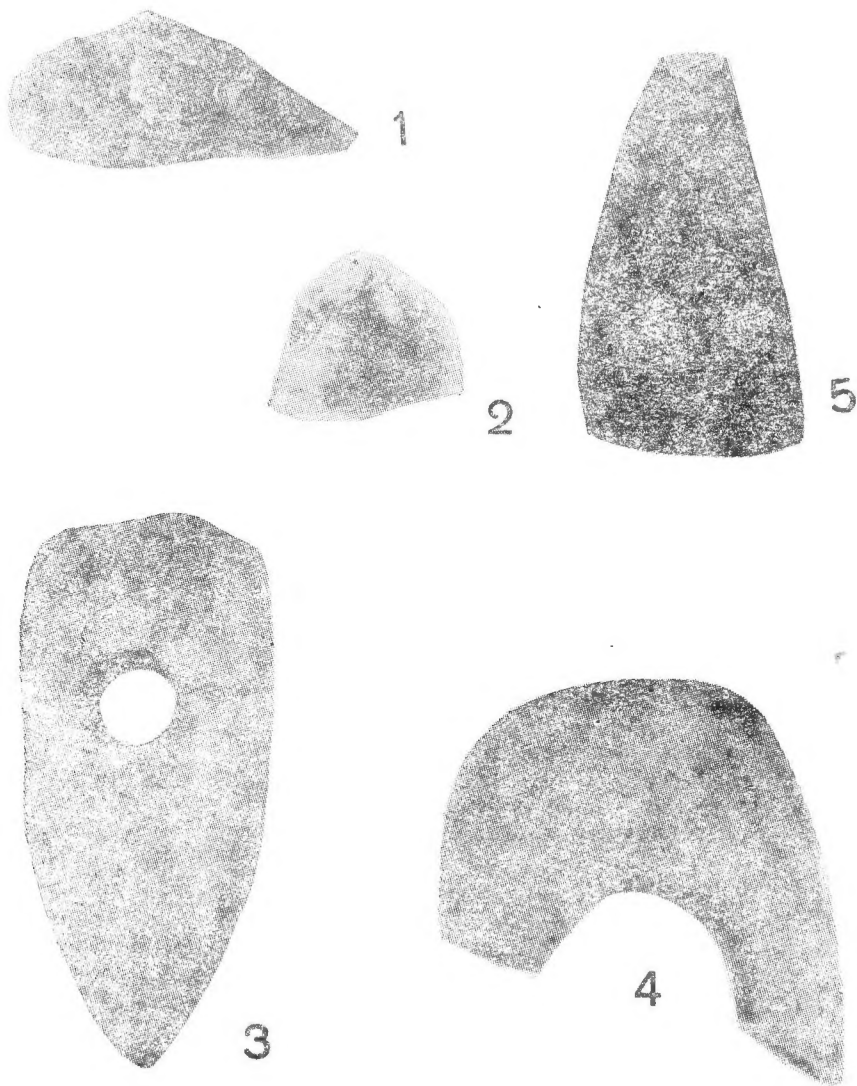

3

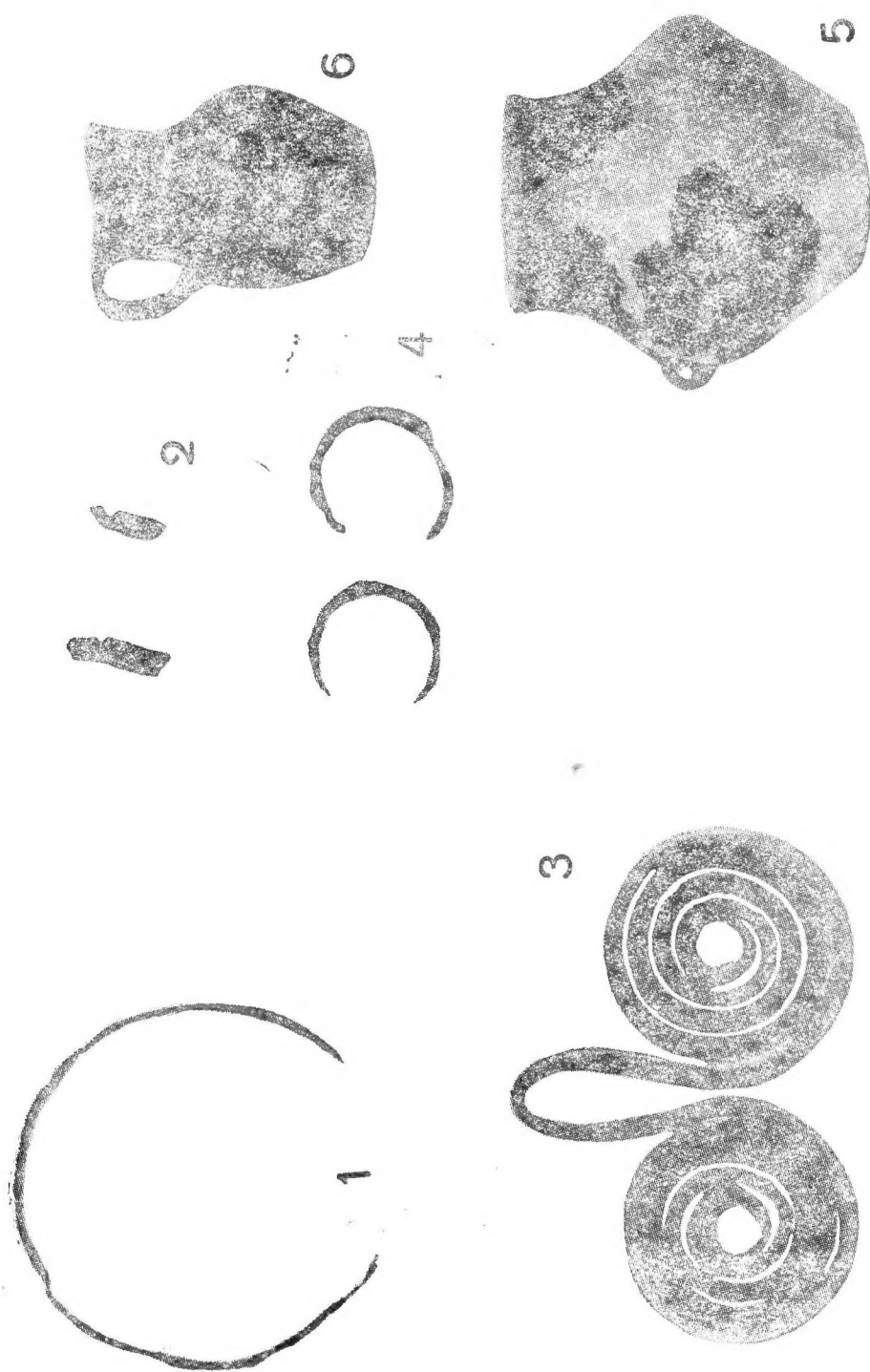

2

PL. IX — Inventar din T. V/1975: 1) ceașcă — M3; 2) placă-idol — complex cultic — M3; 3) căuc — M3.

PL. X — Obiecte de piatră: 1) așchie de silex — T. IX, car. NE, în preajma M 3;
2) răzuitor de silex fumuriu — T. V, M 2; 3) topor de trahit verde — T. V, M 2;
4) ceafă de topor — T. V, M 2; 5) dălțiță de diabas — T. IX, M 4.

PL. XI — Inventar din T. IX: 1) brățară monospirală din folie de cupru — M 4; 2) saltaleoni (fragmente) de cupru — M 4; 3) Brillenspirale de cupru — M 4; 4) cercei de cupru — M 6; 5) vas mini-amforoidal cu tortițe — M 4; 6) caudă toartă — M 6.

PL. XII — Ceramică din T. VI/1976: 1) ceșcuță — M 5; 2) ceșcuță cu gura ca o pîlnie — M 2—2A; 3) ceșcuță cu toartă — M 2—2A; 4) vas cu două tortițe și decor tip bronz timpuriu — M 8.